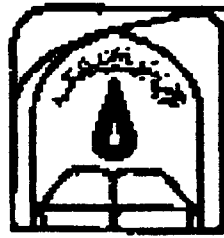

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

4122
—————
24-55-2012
1313

٢٩٥٣

016387

دانشگاه تربیت مدرس

۱۳۸۰ / ۱۱ / ۲۴

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

رئیس هیئت مدیره دانشکده علوم انسانی
تربیت مدرس

۳۹۶۸۲

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جامعه شناسی

بررسی گرایش دانشجویان به مهاجرت از کشور

رحیم شهبانو

استاد راهنما: دکتر محمد توکل

استاد مشاور: دکتر علی محمد حاضری

زمستان ۱۳۸۰

تاییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای رحیم شعبانلو تحت عنوان: " بررسی گرایش دانشجویان به مهاجرت از کشور " را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کند.

اعضا هیئت داوران

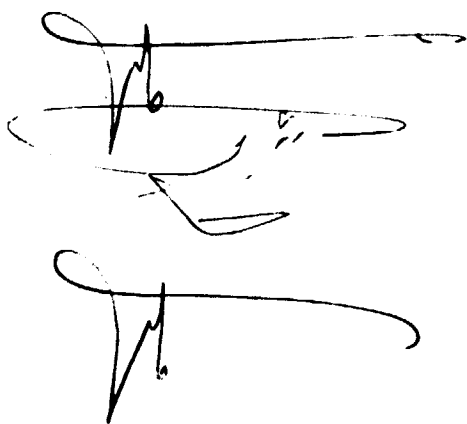
۱- استاد راهنما: محمد توکل

۲- استاد مشاور: علی محمد حاضری

۳- استاد ناظر: محسن ایمانی

۴- استاد ناظر: سعید معیدفر

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی: علی محمد حاضری

رئیس هیئت داوران
علی محمد حاضری

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به خور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته حسابداری است که

در سال ۱۳۸۰ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب

آقای دکتر محمد توکل و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر علی محمد حاضری از

آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب رحیم عبدالملک دانشجوی رشته حسابداری مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

رحیم عبدالملک

تقدیم به

روح پاک پدرم، عزیز و سایه گسترم، فرشته هجرت کرده زندگانیم

مادرم

نور دو چشمان و خورشید زندگیم، کسی که وجودش، زندگی را برایم با تمامی مشکلات شیرین و خواستنی می کند.

برادران و خواهران خوب و مهربانم که تکیه گاه و گرمی بخش زندگیم بوده و هستید.

حمد و سپاس بیکران ذات معبودی را سزد که ذکرش تسلی دل عاشقان و طمانینه قلب عارفان است. آنکه به قلم
قداست و به انسان کرامت بخشید، و از سر لطف بیکران و رحمت بی پایان خویش این بنده را توجهی نمود و
فهم قطره ای از عالم را بر او آسان ساخت.

اما به مصداق *لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقُ لِرَبِّشِكَرِ الْخَالِقِ* بر خویش لازم می دانم از همه بزرگوارانی که در طول دوران
تحصیل، حقیر را در این راه یاری نموده اند سپاسگزاری نمایم. به خصوص از زحمات و راهنمایی اساتید بزرگوار،
جناب آقای دکتر توکل که راهنمایی و هدایت این تحقیق را بر عهده داشته اند و همچنین جناب آقای
دکتر حاضری که در مراحل مختلف تحقیق مرا راهنمایی و مشاوره کرده اند.

همچنین از برادر بزرگوارم جناب آقای محمد شرفزاده که در تمام مدت تحصیل در دوره کارشناسی ارشد همدم
و حامی این جانب بود و با او بود که دوستی واقعی را تجربه کردم، و دوست خوب و عزیزم جناب آقای هادی
آب پیما که در مراحل مختلف تحقیق از کمک های بی دریغ خویش مرا بهره مند ساخته اند.

از خانواده گرانقدر و عزیزم که همواره پشتیبان من بوده و با دلگرمی های خود راه تحصیل و زندگی را برایم
هموار و پیمودنی کرده اند.

در آخر از تمامی بزرگوارانی که به انحاء مختلف مرا در انجام این تحقیق یاری کرده اند، تشکر می نمایم.

رهین زحمات و الطاف هم این عزیزان هستم و بهترین سپاسهایم را تقدیمشان می کنم.

تهران، دیماه ۱۳۸۰، رحیم شعبانلو

چکیده

در تحقیق حاضر موضوع مورد بررسی گرایش دانشجویان به مهاجرت از کشور می باشد. روش این تحقیق پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه می باشد. جامعه آماری پژوهش دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف می باشد که ۳۵۰ نفر از آنان به عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه در اختیار آنان قرار گرفت.

سوالات تحقیق این گونه می باشند که آیا ۱- ارزیابی و برداشت افراد از شرایط داخل و خارج از کشور و ۲- نگرشها و ویژگیهای افراد بر گرایش آنان به مهاجرت از کشور تاثیر دارند؟

شرایط داخل و خارج از کشور به پنج بعد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حرفه ای تقسیم و برای سنجش و ارزیابی هر کدام گویه هایی در پرسشنامه آمده است.

نگرشها و ویژگیهای شخصی نیز در چهار بعد (پیشرفت و ترقی خواهی، احساس وابستگی و تعلق به جامعه و میهن، احساس تعلق و وابستگی به خانواده و رویکرد فرد به ماندن در کشور و یا رفتن به یک کشور دیگر از منظر دینی) آمده اند. این ابعاد هم توسط گویه های موجود در پرسشنامه تحقیق مورد ارزیابی قرار گرفتند.

تجزیه و تحلیل نتایج در دو قسمت توصیفی و استنباطی صورت گرفته است. در بخش استنباطی از ضریب همبستگی تا او بی کندال، آزمون معناداری کندال و رگرسیون ساده استفاده شده است.

نتایج تحقیق هر دو فرضیه اصلی تحقیق را تایید می کنند، بدین ترتیب که فرض تاثیر ارزیابی افراد از شرایط داخل و خارج از کشور و نگرشها و ویژگیهای شخصی آنان بر گرایش به مهاجرتشان با توجه به اطلاعات گردآوری شده و آزمونهای انجام گرفته تایید می شود.

از سوی دیگر در مورد شرایط داخل و خارج از کشور این نتایج بدست آمد که روابط مطرح شده در فرضهای مربوط به رابطه بین گرایش به مهاجرت (به عنوان متغیر وابسته تحقیق) با شرایط سیاسی و فرهنگی داخل و خارج از کشور و همچنین شرایط اقتصادی داخل کشور تایید و با شرایط اجتماعی و حرفه ای داخل و خارج از کشور و همچنین شرایط اقتصادی خارج از کشور رد شدند.

اصطلاحات کلیدی: فرار مغزها، گرایش به مهاجرت از کشور، ارزیابی از شرایط داخل کشور، ارزیابی از شرایط خارج از کشور، عوامل و نگرشهای شخصی.

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۵	فصل اول: بیان مساله و کلیات تحقیق
۶	مقدمه
۷	۱- بیان مساله و سوال تحقیق
۸	۲- اهمیت مساله و ضرورت انجام تحقیق
۱۰	۳- هدف تحقیق
۱۰	۴- پیشینه تحقیق
۱۳	فصل دوم: بررسی ادبیات نظری تحقیق
۱۴	۱- تعریف برخی مفاهیم و اصطلاحات موجود در ادبیات موضوع
۱۴	۱-۱- مهاجرت
۱۴	۲-۱- مهاجرت ملی و بین المللی
۱۵	۳-۱- نیروی متخصص و ماهر
	۴-۱- سرمایه انسانی
۱۶	۵-۱- مهاجرت متخصصان ، فرار مغزها
۱۶	۶-۱- گرایش ، گرایش به مهاجرت
۱۷	۲- مرور ادبیات و ابعاد نظری تحقیق
۱۷	۱-۲- علم و جامعه
۲۰	۲-۲- جوانب مختلف فرار مغزها
۲۱	۱-۲-۲- فرار مغزها به عنوان یک پدیده سیاسی
۲۱	۲-۲-۲- فرار مغزها به عنوان یک پدیده اقتصادی
۲۲	۳-۲-۲- فرار مغزها به عنوان یک مساله فردی
۲۳	۳-۲- رتبه بندی مهاجرت مغزها

صفحه	عنوان
۲۳	۲-۳-۱- سرریز شدن مغزها
۲۴	۲-۳-۲- صادرات مغزها
۲۴	۲-۳-۳- مبادله مغزها
۲۴	۲-۳-۴- فرار مغزها
۲۵	۲-۳-۵- چرخه مغزها
۲۵	۲-۴- جهانی شدن و فرار مغزها
۲۶	۲-۵- عوامل موثر بر فرار مغزها
۳۲	۲-۶- میزان مهاجرت از ایران و سایر کشورها
۳۹	۲-۷- سنخ شناسی مهاجران تحصیلکرده ایرانی در خارج از کشور
۴۰	۲-۸- مهاجرت از اروپا به آمریکا
۴۳	۲-۹- اعزام نیروی کار به خارج از کشور (صادرات مغزها)
۴۴	۳- رویکردهای نظری موجود پیرامون فرار مغزها و مهاجرت نخبگان
۴۴	۳-۱- تئوری محرمیت نسبی
۴۶	۳-۲- تئوری شکار مغزها
۴۸	۳-۳- نظریه نظام جهانی
۴۹	۳-۴- نظریه بازار دوگانه کار
۵۱	۳-۵- نظریه اقتصاد نئوکلاسیک
۵۱	الف: نظریه کلان اقتصاد نئوکلاسیک
۵۲	ب: نظریه خرد اقتصاد نئوکلاسیک (رویکرد هزینه و فایده)
۵۳	۳-۶- اقتصاد جدید مهاجرت
۵۴	۳-۷- رویکرد عرضه و تقاضا
۵۵	۳-۸- رویکرد بازیافت مغزها

صفحه	عنوان
۵۸	۳-۹- نظریه جاذبه ودافعه
۶۲	۴- چهارچوب نظری تحقیق
۶۵	۵- فرضیات تحقیق
۶۷	فصل سوم: روش شناسی تحقیق
۶۸	۱- روش تحقیق
۶۸	۲- سطح مشاهده
۶۸	۳- ابزار گردآوری اطلاعات
۶۹	۴- جامعه آماری
۶۹	۵- حجم نمونه
۷۰	۶- نحوه نمونه گیری
۷۱	۷- زمان و مکان انجام تحقیق
۷۲	۸- تعریف مفاهیم و نحوه سنجش متغیرها
۷۵	۹- بررسی مقدماتی پرسشنامه
۷۵	۱۰- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۷۶	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات
۷۷	۱- توصیف یافته های تحقیق
۸۶	۲- تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق و آزمون فرضیات
۹۶	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۰۱	منابع و ماخذ

فصل اول

بیان مسأله و کلیات تحقیق

مقدمه :

یکی از مسایل مهمی که چندی است جامعه ما دامنگیر آن است ، عزیمت نیروهای تحصیلکرده و متخصص کشور به کشورهای دیگر به خصوص کشورهای توسعه یافته می باشد، نیروهایی که مهمترین و اصلی ترین عامل رشد و توسعه هر کشوری بوده و کارایی و اثربخشی عوامل و منابع دیگر توسعه کشور تحت تاثیر این عامل می باشند.

اهمیت این عامل برای کشور ما بسیار زیاد و حیاتی می باشد زیرا ایران کشوری در حال توسعه بوده و توسعه از اهداف اساسی این کشور می باشد، رکن اساسی توسعه نیز نیروی انسانی ماهر و نخبه می باشد با این حال چنان که گفته شد با روندی در جهت عکس این نیاز و ضرورت مواجه هستیم که در آن نیروهای متخصص و ماهر کشور را ترک کرده و به کشورهای دیگر عزیمت می کنند.

اهمیت نیروی انسانی و جایگاه آن در روند رشد و توسعه و تغییر و تحولات جامعه از یک سو و از سوی دیگر مشاهده چنین روند و جریانی ، ما را بر آن داشت که بررسی و تدقیقی هر چند جزئی و مختصر در این مسئله داشته باشیم. در این پژوهش سعی شده با استفاده از روش و ابزارهای تحقیق در علوم اجتماعی و با تکیه بر مبانی نظری ارائه شده بخشی از موضوع مهاجرت مغزها از کشور یعنی گرایش به مهاجرت از کشور و عوامل مرتبط با آن (ارزیابی و برداشت افراد از شرایط داخل و خارج از کشور و نگرشها و ویژگیهای فردی) ، مورد بحث و مطالعه قرار گیرد.

۱- بیان مساله و سوال تحقیق.

توسعه و برنامه های توسعه ای هدف اساسی و حیاتی هر کشوری می باشد و هر کدام بر اساس الگوهای موجود برای توسعه طریقی را برای رسیدن به این هدف برگزیده اند.

کشورهای مختلف به خصوص کشورهای در حال توسعه برای رسیدن به اهداف توسعه ای خود به چند منبع اساسی مثل سرمایه، ثروت و دارایی، منابع طبیعی و خدادادی و بالاخره نیروی انسانی یا سرمایه انسانی، احتیاج دارند.

نیروی انسانی که محور اصلی این تحقیق است خود به دو بخش تقسیم می شود: نیروی انسانی ساده و غیر متخصص، نیروی انسانی ماهر و متخصص.

رکن اساسی و بنیادی توسعه هر کشوری نیروی انسانی ماهر و تحصیلکرده آن کشور می باشد، شرایط و کیفیت نیروی انسانی ماهر و نخبه است که عملکرد و بازدهی و نحوه استفاده از منابع و امکانات دیگر توسعه و ترقی کشور را تحت تأثیر قرار داده و به آن شکل می دهد. کشورهای در مسیر رشد و توسعه موفق بوده اند که در کنار منابع خدادادی، دانش، فن و تکنولوژی اولاً از نیروی انسانی با دانش بالا برخوردار بوده و در ثانی از این نیروی نخبه به نحو مطلوب استفاده بعمل آورنده اند.

اهمیت دیگر نیروی انسانی نخبه و ماهر در این است که این نیرو می تواند در نقش کارگزار و عامل تغییر و تحولات اجتماعی ظاهر شود و در جهت تغییر وضع موجود و رسیدن به وضع مطلوبتر نقش ایفاء کند.

ایران به عنوان کشور در حال توسعه، که برنامه های توسعه و پیشرفت چندی است در این کشور طرح و اجرا می شود، نیازمندی فروانی به این نیرو و عامل دارد. سرمایه انسانی برای کشور ما ثروت اصلی می باشد، که توانمندی آن آهنگ و قابلیت توسعه کشور را افزایش می دهد و ضعف آن در برنامه ها و اهداف توسعه خلل وارد می کند و نتیجه آن عقب ماندگی جامعه و کشور می باشد.

با وجود اهمیت و ضرورت نیروی انسانی ماهر و تحصیلکرده و متخصصان برای کشورمان در مقطع کنونی، با پدیده ای عکس و مخالف این نیاز و ضرورت مواجه می باشیم که در طی این پدیده افراد تحصیلکرده و متخصصان کشورمان، به کشورهای توسعه یافته مهاجرت کرده و در آنجا ساکن می شوند.

مساله مهاجرت نیروی تحصیلکرده و ماهر کشور از جنبه های گوناگون می تواند مورد بحث و بررسی قرار گیرد و سؤلهایی چند در این ارتباط می توان مطرح کرده و به دنبال پاسخ به آنها بود.

ما در این جا موضوع و مسئله خود را تحدید می کنیم و به دنبال پاسخگویی به این سوال اساسی و بنیادین خواهیم بود که برداشت و ارزیابی افراد تحصیلکرده و متخصص از شرایط داخل کشور و خارج از کشور (شرایط داخل به عنوان مبدأ و شرایط خارج کشور به عنوان مقصد مهاجرتها) چه تأثیری بر گرایش و تمایل درونی آنان به مهاجرت از کشور دارند؟ در ضمن، این مسئله که آیا نگرشها و ویژگیهای افراد در گرایش آنان به مهاجرت از کشور تاثیر دارد؟ نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲- اهمیت مسئله و ضرورت انجام تحقیق:

همانطور که گفته شده نیروی انسانی ماهر و نخبه عامل مهمی در ترقی و پیشرفت هر کشوری می باشد.

سیمون کوننز برنده جایزه نوبل در سال ۱۹۷۱ در رشته اقتصاد می گوید: ۹۰ درصد از توسعه گذشته در کشورهای صنعتی به دلیل افزایش سرمایه نبوده است بلکه ناشی از بهبود ظرفیتهای انسانی چون؛ مهارت، کاردانی، مدیریت و ... بوده است. ظرفیتهای انسانی به عوض سرمایه عامل شماره یک در فرایند توسعه هستند. آنها شرایط اصلی برای استفاده کارا تر از منابع می باشند.

مطالعه بانک جهانی در این رابطه نشان می دهد که از ۱۹۲ کشور مورد مطالعه، در مجموع ۱۶ درصد از رشد ناشی از سرمایه فیزیکی (ماشین، ساختمان، زیربنای فیزیکی و ...)، ۲۰ درصد

ناشی از سرمایه طبیعی و مابقی یعنی ۶۴ درصد مربوط به سرمایه انسانی است. (کاظمی پور، ۱۳۸۰: ۱۴۱).

در خصوص اهمیت نیروی انسانی ماهر ادوارد دانشن از کارشناسان اقتصادی آمریکا در تحقیقی راجع به عوامل موثر بر پیشرفت صنعتی کشورها بیان کرده که: از میان ۳۱ عامل موثر در امر پیشرفت صنعتی، مهمترین عامل پرورش نیروی انسانی متخصص می باشد، به نظر او پیشرفت نیروی انسانی مهمترین عامل رشد اقتصادی و پیشرفت تحقیقات و علوم عامل دوم در رشد اقتصادی می باشند. (غفوری و اکبری، ۱۳۸۰: ۱۱۴).

پرفسور سلو (Solow) محاسبه کرده است که در فاصله سالهای ۱۹۰۰ تا ۱۹۶۰ فقط ۱۰ درصد رشد اقتصادی آمریکا مربوطه به عوامل سه گانه تولیدی (سرمایه، جمعیت و منابع طبیعی) بوده است، و باقی از طریق پیشرفت تکنولوژی و بهبود مدیریت و تعلیم و تربیت (به طور اخص تخصص) تأمین شده است. (کریمی ۳-۱۳۵۲: ۶۶)

در نهایت اینکه بر اساس تحقیقات سازمان ریزی و توسعه سازمان ملل متحد، توسعه منابع انسانی از ضروری ترین برنامه های کشورهای در حال توسعه است و پرورش مغز از سرمایه هایی است هرگز نابود نمی شود. از دلایل بارز اهمیت مغزها در توسعه، ظهور آلمان و ژاپن به عنوان قدرتهای برتر اقتصادی طی ۱۰ سال پس از نابودی در جنگ دوم جهانی است. مهمترین دلیل پیشرفت کره جنوبی که در اواخر دهه ۱۹۶۰ برنامه توسعه خود را اعلام کرده و مالزی نیز پرورش مغزها می باشد. (مجله استعدادهای درخشان، سال ۹، شماره ۲۵، ۱۳۷۹: ۱۵)

دقت در گفته ها و نظرات بیان شده اهمیت وافر نیروی انسانی مهارت یافته و متخصص را نشان می دهد. مطالب ذکر شده در خصوص اهمیت و جایگاه نیروی انسانی متخصص و تحصیلکرده در روند توسعه کشورهای ما را بر آن می دارد که به وضعیت و شرایط نیروی انسانی تحصیلکرده و ماهر در کشورمان توجه کنیم.

یکی از مسایلی که جامعه علمی و کل جامعه کشورمان با آن روبه رو است مهاجرت نیروهای متخصص کشورمان به کشورهای توسعه یافته ای چون آمریکا، کانادا، انگلیس، آلمان و...